

HOOFDSTUK 2: ZELFDODING ALS VOORBEELD

1. De theorie van Durkheim

Les facteurs extra-sociaux

Hij verwerpt een aantal niet-sociale verklaringsgronden (krankzinnigheid, alcoholisme, klimaat, imitatie...), omdat ze het fenomeen zelfdoding en vooral de systematische variatie in de cijfers niet kunnen verklaren. Ze kunnen namelijk de algemeenheid van het verschijnsel (= de samenhang tussen statistische reeksen) niet verklaren.

Zelfdoding

Elk sterfgeval dat direct of indirect resulteert uit een positieve of negatieve act die door het slachtoffer zelf wordt uitgevoerd, en waarvan hij weet dat dit tot het resultaat zal leiden.

Studie van de systematiek

- (a) Bepaalde graad van integratie: (1) en (2)
(b) Reglementering van de behoeften: (3) en (4)

COURANT SUICIDOGÈNE (= teveel of tekort aan (1) of (2))

= 4 suïcidogene tendensen die intermediair observeerbaar zijn door suïcideratio's

- (1) **EGOÏSTISCHE SUÏCIDE:** als het individu niet voldoende in de samenleving is geïntegreerd en te zeer op zichzelf aangewezen is.

Negatieve beïnvloeding

- Het protestantisme (zelf wankelend) is minder suïcidebelemmerend dan katholicisme (duidelijk omschreven collectief leven door gehoorzaamheid, dogma's en rituelen)
- De wetenschap: doet vroegere, simpele maar harde zekerheden van een door God geleide wereld wankelen
- Een klein gedesintegreerd gezin wordt minder gekenmerkt door een intens collectief leven dan een grootfamilie

Positieve beïnvloeding

- Oorlog: de passies worden opgezweept en iedereen leeft in een hecht collectief patroon onder de nationale vlag

(2) **Altruïstische suïcide:** als het individu totaal geabsorbeerd wordt door de groep en de doelstellingen ervan volledig tot de zijne maakt

Voorbeelden

- Primitieve samenlevingen (samenhang, solidariteit)
 - Christelijke martelaren uit het klassieke Rome
 - *Hier ligt de locatie van gedragsprincipes buiten het individu*

 - Het leger: de sterke omkadering van het individu, de noodzaak aan zelfverloochening om de doelstellingen van de groep te realiseren, de gehoorzaamheidsplicht zonder te discussiëren en de onverzoenbaarheid van externe impulsen met de individualiteit resulteren vaak in zelfdoding.
 - *Hier heeft een meer chronische vorm*
-

(3) **ANOMISCHE SUÏCIDE:** als de samenleving gekweld wordt door een plotselinge verandering, is zij tijdelijk niet of onvoldoende in staat deze functie te vervullen. Zowel bij plotse crisis als een plotse welvaartsgroei, treedt een gevoel van ontregeling of normloosheid op.

- Acute anomie: de ineensstorting van de dagdagelijkse vertrouwde wereld en de daaraan gekoppelde discrepantie tussen feitelijkheid en aspiratie heeft een zo plotselinge verandering in de verdeling van de sociale posities tot gevolg, dat sommigen de nieuwe situatie niet kunnen verwerken

 - Chronische anomie: als het normatief kader volledig ontbreekt. Dit is sinds het einde van de 18^e eeuw het geval in de wereld van handel en nijverheid: de reglementering van de economische activiteit door de godsdienst en de gilden is verdwenen zonder dat een nieuw reguleringsprincipe in de plaats is gekomen. Bij de landbouwbevolking zijn de traditionele regulerende werkkrachten nog werkzaam, waardoor er een lage suïcideratio is. Om dezelfde reden komt zelfdoding meer voor bij sociaal hoog gesitueerde groepen dan bij de lagere statusgroepen.

 - Huiselijke anomie: verweduwing, echtscheiding...
-

(4) **Fatalistische suïcide:** overregulatie, te sterke omkadering. Dit is vooral het geval bij jonggehuwden en gehuwde vrouwen zonder kinderen.

- Verklaring: de vrouw is een instinctief wezen, dat leeft in direct contact met het organisme. Een strakke regeling, zoals het huwelijk, is niet nodig en kan zelfs nefast zijn, wanneer dit leidt tot een verstikkende tucht, een materieel of moreel despotisme. Het hebben van kinderen beschermt de vrouw.

2. De post-Durkheimiaanse ontwikkeling

Consolidatie en versmalling

Consolidatie

- METHODISCH-TECHNISCH: MULTIVARIABELANALYSE

(a) Durkheim: 'morele statistiek'

(b) Post-Durkheim: algemeen sociologisch gedachtegoed

- CONCEPTUEEL-THEORETISCH

(a) Durkheim's gedachtegoed is geïntegreerd in diverse sociologische benaderingen = voortrekkerswerk

Versmalling

- Latere auteurs zijn veel minder ambitieus en spitsen zich toe op bepaalde deelaspecten (bv. preciezere afbakening, betrouwbare en valide metingen, empirische precisie...)

Gibbs en Martin

Integratie is de belangrijkste notie in Durkheim's werk

Sociale integratie van een groepering

De graad van stabiliteit en duurzaamheid van de sociale relaties. Dit is echter een conceptuele of analytische categorie, die op groepsniveau slechts observeerbaar is via een aantal partiële maten:

- (1) Hoe lager de suïcideratio, hoe meer stabiele en duurzame sociale relaties
- (2) Hoe meer stabiele en duurzame sociale relaties, hoe meer conformiteit met de sociale verwachtingen van anderen
- (3) Hoe meer conformiteit met de sociale verwachtingen van anderen, hoe minder rolconflict
- (4) Hoe minder rolconflict, hoe minder individuen incompatibele posities bezetten
- (5) Hoe minder incompatibele posities, hoe meer statusintegratie

CONCLUSIE: hoe lager de suïcideratio, hoe meer statusintegratie; of; de suïcideratio en de graad van statusintegratie variëren invers.

Hoe meer posities door de leden van een groepering tegelijk probleemloos kunnen bezet worden, hoe meer statusintegratie er is en hoe lager het aantal zelfdodingen.

Als een statusconfiguratie gekenmerkt wordt door conflicten, dan zullen de betrokkenen proberen de configuratie te verlaten. Een mislukking hiervan kan resulteren in een verhoogde kans op zelfdoding.

Subcultuurtheorie van Halbwachs

Halbwachs kwalificeerde de visie van Durkheim in verregaande mate. Sommige van de correcties houden verband met de normale vooruitgang van de wetenschap, in andere gevallen is de modificatie veel diepgaander.

Zelfdoding

Elke sterfgeval dat resulteert uit een daad die door het slachtoffer zelf is uitgevoerd met de intentie om te sterven, echter alleen op voorwaarde dat het geen zelfopoffering is.

Verschillen met Durkheim

- (1) Durkheim: nadruk op cognitieve factoren (slachtoffer weet dat...)
Halbwachs: nadruk op intentionele component (met de intentie tot...)
- (2) Halbwachs voert een ernstige restrictie in door de zelfopoffering (bij Durkheim: altruïstische zelfdoding) niet als zelfdoding te beschouwen.

(1) en (2) houden toch verband: 'intentie' had voor Durkheim te sterke psychologische connotaties (dus ondergeschikt van belang), terwijl zelfdoding voor Halbwachs een gemotiveerde en geïntendeerde daad is.

Zelfopoffering

De wil tot sterven staat niet centraal, aangezien het individu zich opoffert voor iemand anders

Typologie

- Fatalistische zelfdoding is zeldzaam, dus geen rekening mee houden
- Altruïstische zelfdoding is geen zelfdoding
- De factoren die egoïstische en anomische zelfdoding veroorzaken zijn niet onafhankelijk van elkaar, want ze interacteren met elkaar. Men moet elke factor als een geïsoleerde factor beschouwen en dit deed Durkheim niet.

Onderscheid tussen stad en platteland

De transformatie (19^e eeuw) van een eenvoudig ruraal traditioneel samenlevingstype naar een complexe, industriële, stedelijke samenleving is gepaard gegaan met sociale en culturele desorganisatie. Het zijn de lacunes (= accidents sociaux) die veroorzaakt worden die verantwoordelijk zijn voor de sociale isolatie van de potentiële suïcidant. De overgang vraagt immers naar installatie van een nieuwe levenswijze en de gebrekkige uitbouw van deze levenswijze is verantwoordelijk voor het stijgend aantal suïcides.

De relaties die Durkheim vond tussen allerhande factoren en suïcide, zijn slecht afgeleiden van dit fundamentele postulaat.

Henry en Short

Zij aanvaardden de theorie van Durkheim dat hoge sociale status en zwakke relationele bindingen samenhangen met een hoge suïcidefrequentie. Maar deze beide factoren hebben de mate van externe dwang:

- Horizontaal

VERBAND: relationele kwaliteit (strengheid) van verhoudingen met anderen

HYPOTHESE: hoe groter horizontale externe dwang, hoe lager aantal suïcides

VOORBEELD: gehuwden < gescheiden mensen

- Verticaal

VERBAND: relatieve ordening van posities in een bepaalde statushiërarchie

HYPOTHESE: hoe hoger verticale externe dwang, hoe lager aantal suïcides

VOORBEELD: vrouwen < mannen, zwarten < blanken

Frustratie-agressie these:

Een stijging van frustratie zal doorgaans een stijging van agressie veroorzaken. Agressie kan zowel tegenover zichzelf als tegenover anderen worden geuit. De richting ervan is willekeurig. Een individu richt namelijk zijn agressie op de bron van frustratie (= zichzelf of de buitenwereld). Zelfdoding is een daad van naar binnen gerichte agressie en moord is een daad van naar buiten gerichte agressie. De keuze tussen zelfdoding of moord is afhankelijk van de perceptie van wie verantwoordelijk is voor de frustratie: zichzelf of de anderen.

Lagere statusgroepen: richten hun agressie op degenen die geacht worden verantwoordelijk te zijn voor hun frustraties (= hoge statusgroepen) → MOORD

Hogere statusgroepen: richten hun agressie op zichzelf, aangezien zij een eventuele mislukking niet op anderen kunnen schuiven → ZELFMOORD

3. De anti-Durkheimianen

Douglas

Via een eigen methode en objectdefiniëring tot een nieuw theoretisch kader komen, steunend op de analyse van het zinvolle handelen in Weberiaanse zin, die niet mogelijk is aan de hand van de statistische-sociologische methode (= onbetrouwbaar).

Conclusie: de studie van zelfdoding kan niet starten vanuit het onderzoek van statistische relaties, maar wel vanuit de analyse van individuele suïcidegevallen. Hierbij vormen de methodisch-programmatische assumpties van Weber een geschikte invalshoek.

Starten vanuit individuele suïcidegevallen

- (1) Fenomenologie: Douglas onderkent een epistemologisch gefundeerde sociologie die de eigen aard van de sociale werkelijkheid respecteert (= niet impressionistisch te werk gaan vanuit deductief afgeleide hypothesen, maar vanuit de wereld zoals die door betrokkenen wordt ervaren)
- (2) De zogenaamde gevalstudies van psychiaters en psychologen zijn niet bruikbaar (= steunend op abstracte, vooraf gegeven handelingstheorieën waarbij sociale betekenissen terzijde worden gelaten)
- (3) Nieuwe wetenschappelijke observatiemethode (= blootleggen van sociaalsituationele betekenissen van zelfdoding)
- (4) Suïcideonderzoek wordt **complex** en **atomistisch**, want de betekenissen zijn zeer uiteenlopend van aard
- (5) Remedie: patronen (General Dimensions Of Suicide)

Methodologische en kentheoretische assumpties a.d.h.v. empirisch onderzoek

- De resultaten van zijn onderzoek staan in geen enkele verhouding tot de grimmige en pedante toon van kritiek ten aanzien van de Durkheims theorie
- Hij heeft inzichten die niet in tegenspraak hoeven te zijn met de Durkheimiaanse gedachtegang

Kritiek

Weinig aandacht voor:

- Kritische analyse
- Evaluatie van de officiële statistieken
- Inzichten van algemeen-theoretische en methodologische aard

4. De deviantietheorieën

Rushing

Suïcidaal gedrag wordt zeer vaak voorafgegaan door deviant gedrag. Dit kan zowel betrekking hebben op een toestand van objectieve deviantie, als op een sociaal proces waarbij het slachtoffer wordt gedefinieerd als deviant.

Belangrijkste vormen:

- Psychische stoornis
- Alcoholisme
- Economische mislukking
- Moord

Hij ziet (in tegenstelling tot andere auteurs) zelfdoding als gevolg van deviantie, via een proces van interactieverlies. Na deviant gedrag wordt de betrokkene gestigmatiseerd en sociaal verworpen waardoor hij supportieve sociale netwerken verliest. De reden dat niet ieder deviant persoon suïcide pleegt, moet gezocht worden in persoonlijke factoren (niet iedereen is even goed bestand tegen desastreuze gevolgen van inter-personele disrupties)

Breed

Vele suïcides worden voorafgegaan door een of andere vorm van verlies ('loss').

- (1) Verlies van werk
- (2) Verlies van personen
- (3) Verlies van 'mutuality' (isolering uit stabiele, sociale relaties)

Voldoende is dat het individu het gevoel heeft verlies te hebben geleden (objectief + subjectief).

Suïcidale groep wordt gekenmerkt door

- (1) Extreme gerichtheid op culturele succesnormen
- (2) Internalisatie van culturele succesnormen
- (3) Sterke gevoeligheid voor een mislukking
- (4) Problematisering van een mislukking
- (5) Onvermogen om wijzigingen aan te brengen in doelstellingen en rollen

Deze personen zullen na een mislukking (= afname sociale interactie) zichzelf als deviant definiëren (= subjectieve deviantie). Het individu wordt daarenboven opgenomen in het interpretatieveld van anderen, waardoor hij zijn zelfevaluatie eervol staande zal moeten houden. Of en de mate waarin hij hierin slaagt, hangt af van de opvattingen die hij heeft over de wijze waarop anderen hem beoordelen (= looking-glass-self).

Deviantie wordt dus niet enkel begrepen vanuit structurele factoren, maar ook vanuit een brandmerkingsproces = structureel-interactionele theorie

(a) Structureel: zelfdoding: uiteindelijk product van structurele spanning
(b) Interactioneel: zelfdoding: onmiddellijk product v. microsociale interactie

Breed en Rushing

Subjectieve deviantie

Dit kan optreden onafhankelijk van objectieve deviantie (= iemand kan zichzelf ervaren als deviant zonder dat hiervoor een objectieve grond aanwezig is)

Carstairs en Brown

Wie is deviant ten opzicht van wie?

- Deviant ten aanzien van de globale maatschappelijke context
- Deviant ten aanzien van zijn directe omgeving

Experiment bij mijnwerkersgemeenschap

Zelfdoding kwam in mijnwerkersgemeenschap frequenter voor dan in de agrarische gemeenschap, waaruit de conclusie getrokken zou kunnen worden dat mijnwerkers meer suïcidaal gedrag vertonen dan agrariërs.

Maar uit verdere analyse bleek dat de niet-mijnwerkers uit het mijnwerkersgebied hoog scoren op het voorkomen van suïcidaal gedrag. Dit zou erop kunnen wijzen dat precies het afwijken in een bepaald opzicht van de direct leef- en woonomgeving samenhangt met een hogere kans op zelfdoding.

Conclusie:

Men moet omzicht omspringen met gegevens en analyses op ecologisch niveau. Vele van de bestaande analyses duiden net het omgekeerde aan van wat ze meestal geacht worden aan te tonen.

5. De observationele leertheorie

Heeft publicatie in kranten van gevallen van zelfdoding een effect op het algemeen zelfdodingcijfer? Het kan immers dat het invloed heeft op andere personen die daarin een voorbeeld zien van de wijze waarop bepaalde problemen opgelost kunnen worden.

5.1. Het onderzoek van David P. Phillips

Motto

Het aantal zelfdodingen zou minderen gedurende stakingen van de dagbladpers omdat potentiële suïcidanten dan geen imitatiebron in gepubliceerde zelfdodingen zouden vinden.

Experiment (1)

In 5 van de 7 steden was er een daling, maar deze was volgens de gangbare statistische criteria niet significant.

Experiment (2)

Een staking van 9 maanden in 1 stad zorgde voor een significante reductie van de zelfdodingfrequentie bij vrouwen, maar niet bij mannen.

Blumenthal & Bergner

Een partiële staking in 1 stad zorgde niet voor reductie van het aantal zelfdodingen, behoudens een kleine daling voor vrouwen jonger dan 35 jaar.

Phillips

Zowel methodologisch als in theoretisch opzicht is zijn werk superieur aan dat van de andere reeds genoemde auteurs.

Empirische evidentie

Gepubliceerde gevallen van zelfdoding veroorzaken additionele, imitatieve zelfdodingen en in sommige gevallen worden imitatieve zelfdodingen gemaskeerd als auto-ongevallen.

- (1) Het aantal zelfdodingen stijgt significant nadat zelfdodinggevallen gepubliceerd worden in kranten
- (2) Het aantal fatale auto- en vliegtuigongevallen stijgt na gepubliceerde zelfdodinggevallen
- (3) Na een verhaal over zelfdoding stijgen de auto-ongevallen met één wagen meer dan deze waarin meerdere wagens zijn betrokken
- (4) De leeftijd van de bestuurder van deze wagens correleert hoog met de leeftijd van de persoon uit het zelfdodingverhaal
- (5) Hoe meer publiciteit er aan het verhaal gegeven wordt, hoe groter de toename is van het aantal zelfdodingen
- (6) De toename van het aantal zelfdodingen en auto-ongevallen is beperkt tot die regio's waar het zelfdodinggeval werd gepubliceerd

Werkwijze

- (1) Een lijst samenstellen van alle gevallen van zelfdoding die gedurende een bepaalde periode de voorpagina hebben gehaald van een aantal kranten
- (2) Nagaan of het zelfdodingcijfer boven verwachting is (= het gemiddelde van het aantal zelfdodingen van de vorige maand en de volgende maand)
- (3) Er is correctie voor trends en seizoensschommelingen

Conclusie:

Alleen het feit dat het verhaal in de krant verschijnt biedt een plausibele verklaring voor de vastgestelde trends. De publicatie van een zelfdodingbericht veroorzaakt een significante toename van het nationale zelfdodingcijfer (waarvan een deel gemaskeerd wordt als auto-ongeval).

5.2. Een replicatie-onderzoek in Nederland

GANZEBOOM EN DE HAAN

Naargelang van de dag van de maand waarop het scheidingspunt wordt gelegd om het effect van een gepubliceerd zelfdodingverhaal de volgende maand te meten, zijn er meer of minder observatieperioden.

Minpunten

- (1) Maandelijks zelfdodingcijfer steeg (16/29) = niet statistisch significant
- (2) Nulhypothese kan niet verworpen worden
- (3) Maandelijks verkeersdodencijfer steeg (19/29) = niet statistisch significant
- (4) De resultaten zijn geen krachtige weerlegging van Phillips' hypothese

5.3. Replicatie van Philips' onderzoek in Vlaanderen

DE STANDAARD (1969 -1982)

≈ Phillips

Gemiddelde van geobserveerde zelfdodingcijfer van maand ervoor en erna

≈ Ganzeboom en de Haan

Het dagelijkse gemiddelde (correctie) i.p.v. maandelijks
Variatie aangebracht in keuze van scheidingspunt

Conclusie

- (1) Nulhypothese kan niet verworpen worden
- (2) De hypothese (= geen verband) kan niet verworpen worden
- (3) Minder sterk in de richting van Phillips (S: weinig aandacht voor suïcide)
- (4) Geen krachtige weerlegging van Phillips' hypothese

HET NIEUWSBLAD

Geen vergelijkingsperioden, geen (quasi-)experimenteel onderzoeksdesign, geen berekening van verwachte maandelijks zelfdodingcijfers.

6. Conclusie

De sociologische studie van suïcidaal gedrag wordt gekenmerkt door een geleidelijke kwalificatie, modificatie en verfijning binnen:

(1) Het empirisch sociaal onderzoek

Onder gezag van Durkheim in Europa. In de VS was dit minder uitgesproken omdat zij probeerden de interactionistische benaderingen uit de psychologie te integreren in het sociologisch denkkader.

MACROSOCIOLOGISCHE OPTIEK

= centrale begrippen zoals normen, institutie, sociale positie en rol, institutionele subsystemen

(2) De fenomenologisch georiënteerde sociologie

MICROSOCIOLOGISCHE OPTIEK

= centrale begrippen zoals roluiding, subjectieve betekenisconstructie, interpretatie, substantieel versus situationeel zelf...

Algemeen

Grens tussen sociologie en psychologie

Het begrip 'zelf' symboliseert het raakvlak tussen individu en samenleving

Sociologisch onderzoek in het algemeen

Menselijk gedrag wordt geanalyseerd in termen van specifieke interactiesystemen (= functionele systemen: het begrip 'rol')

Waarom wordt suïcidaal gedrag niet in het kader van functionele systemen geanalyseerd?

In de westerse samenleving bestaat geen specifieke vorm van objectivering of institutionalisatie rond zelfdoding. Het is immers slechts mogelijk om in een bepaalde context over rolgedrag te spreken wanneer de relaties tussen de actoren op minimale wijze sociaal georganiseerd zijn.

Indicaties van zelfdoding als rolgedrag

Een sociaal en cultureel voorgeschreven en hooggewaardeerde vorm van rolgedrag

Seppuku (Japan)

= misdadiger pleegt op rituele wijze zelfmoord om schande uit te wissen

Suttee (Indië)

= zelfverbranding van weduwen

Soorten roldefiniëring

Exogene roldefiniëring

Rolgedrag dat van buitenaf wordt vastgelegd (bv. Seppuku)

Endogene roldefiniëring

Rolgedrag dat binnen een specifiek systeem voorgeschreven is (bv. suïcideclubs, Japanse kamikazepiloten, Russische roulette, Amerikaans duel...)

Kobler en Stotland

Zelfdoding binnen een psychiatrische kliniek kan op een speciale manier in de hand worden gewerkt door de verwachting van suïcidaal gedrag door de ziekenhuisstaf en dit vooral wanneer na een geval van zelfdoding allerlei voorzorgsmaatregelen genomen worden om successieve zelfdodingen te voorkomen.

Vanuit de notie verwachting van suïcidaal gedrag kan dus aansluiting gevonden worden bij de logica van endogene roldefiniëring en dus ook bij de duiding van suïcidaal gedrag in het kader van functionele interactiesystemen.

Andersoortige sociale systemen

De elementen zijn op zodanige wijze onderling gerelateerd en van elkaar afhankelijk dat hieruit een aantal gedragsimperatieven en –beperkingen voortvloeien, doch zonder dat het nodig of mogelijk is hiervoor de notie rol in te voeren.

Voorbeeld:

Positieve relatie tussen economische bloei en suïcidefrequentie (Durkheim)

Individueel gedrag krijgt zijn betekenis door de specifieke systeemcontext waarin het optreedt, zonder dat het gaat om rolgedrag. Het zijn hoofdzakelijk systemen van dit type die door sociologen in relatie tot de zelfdodingproblematiek aan de orde zijn gesteld (= afhankelijkheidssystemen)